

Yeni İnsan Yayinevi
Tarih Serisi

Ümüt Akagündüz

1982 yılında doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı. 2005'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2007 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 2008'de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı yüksek lisans programında "Yeni Ufuklar Dergisi Perspektifinde Türkiye'de Düşünce Hayatı (1952-1965)" başlıklı tezi savundu. "II. Meşrutiyet Dönemi Düşünce ve Kadın Dergilerinde Kadın Tartışmaları (1908-1918)" başlıklı doktora tezini ise 2012'de savunarak Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı doktora programından doktor unvanını aldı. 2013 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde Yardımcı Doçent kadrosuna atandı. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, II. Meşrutiyet Dönemi, Türk Düşünce Tarihi, Kadın Hareketleri Tarihi ilgi alanlarıdır. 2015 yılında Yeni İnsan Yayınevi'nden çıkmış olan "II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak" kitabının da yazarıdır. Aynı zamanda evli ve bir kız babasıdır.

MIKRO TARİHİN GÖZÜNDEN 1924

Ümüt Akagündüz

Yeni İnsan Yayınevi – 130
Tarih Serisi – 11
Mikro Tarihin Gözünden 1924
Ümüt Akagündüz
I. Baskı: Nisan 2017
ISBN: 978-975-2498-12-9
Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Editör: Akif Pamuk
Düzeltili: Mesut Meyveci
Dizgi: Nermin Uzun
Kapak Tasarımı: Hüseyin Varış
Sertifika No: 12186

Baskı: Öz Karacan Matbaacılık ve Ciltcilik. Evren Mah. Gülbahar Cad.

No:62 Bağcılar/İstanbul

Matbaa Sertifika No: 12228

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, hiç bir yolla çoğaltılamaz.

© Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti. 2017

Altın-tepe mah. Galipbey Caddesi, Özüdoğru Sok. No: 44/1B

Küçüköyü İstanbul

Tel: (0 216) 489 84 08 Fax: (0 216) 518 23 60

www.yeniinsanyayinevi.com

yeniinsanyayinevi@gmail.com

newhumanpublisher@yahoo.com

[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)

[instagram/yeniinsanyayinevi](https://instagram.com/yeniinsanyayinevi)

twitter.com/yeniinsanyayinevi

MİKRO TARİHİN GÖZÜNDEN
1924

Ümüt Akagündüz

İçindekiler

Önsöz, 9

Giriş: Tarih Metodolojisinin Dönüşümü, 11

1. Cumhuriyet Yılları Dergiciliğine Kısa bir Bakış, 33

2. Mikro Bir Dönemde 1923-1924 Yılları Arasında Dergiler, 39

3. Mücadeleler ile Dolu Bir Hayat: Serteller, 53

4. Türkiye'nin 1924 Yılı, 57

4.1. Bir Almanığın Biçimsel Özellikleri, 60

4.2. 1924 Yılında Siyaset, 66

4.3. 1924 Yılında Toplum, 99

4.4. 1924 Yılında Kültür, 130

Sonuç, 151

Ekler, 161

Kaynakça, 187

ÖNSÖZ

Bilgisayar teknolojisinin kazandığı hız nedeniyle, bilginin üretilmesinde ve yayılmasında yaşanan dönüşüm, farklılaşarak tarih yöntemi ve araştırmaları üzerine gerçekleştirilen çalışmaların niteliğini de yönlendirmektedir. Artık arşiv kaynakları da dahil olmak üzere neden-sonuç ilişkisini açığa çıkartacak her türlü kaynağa ulaşmak eskisinden daha kolay hale gelmiştir. Bu ise kaynak yığınının nasıl değerlendirilebileceği sorunsalını göz önüne getirerek, yapılması planlanan araştırmaların karakterini ister istemez farklılaştırmaktadır. Tarihçiye bu yeni dönemde düşen, aynı bilgiyi tekrar tekrar üretmek ya da kalıplaşmış makro bakış açılarından hareketle olayları ve olguları değişik şekillerde irdelemekten ziyade daha da derinlere inip makro bakış açılarını destekleyecek mikro veriler üretmektir. Elbette ki farklı bakış açıları ile aynı konuyu değerlendirmek bu değerlendirmelerden yeni olgular üretmek olması gereken kaçınılmaz bir durumdur. Ancak artan bilgi yoğunluğunda kanaatlere ulaşmaya çalışmanın günümüz koşullarında açığa çıkan zorlayıcılığı gözümüzün önündedir. Belgelere ulaşmanın her gün biraz daha kolaylaştığı ve kütüphanelerin interaktif hale geldiği bu yeni ortamda, olay ve olgulara çok daha geniş bir perspektiften, disiplinlerarası bir bakış açısı ile yaklaşmak tek bir güne, aya, mevsime, yıla ya da tek bir olaya, olguya, kişiye odaklanmak yani geçmişin arkasındaki zihinsel, kültürel,

toplumsal yapılara bakmak makro metinlerimizin çok daha nesnel bir şekilde ele alınmasını sağlayacaktır. Böyle bir kaygı ile kaleme alınan bu metin Türkiye'nin 1924 yılını "Resimli Yıl" adlı almanaktan hareketle analiz etmektedir. 1924 yılının olay ve olgularını disiplinlerarası bir tema ağı ile değerlendiren bu çalışma, uzun soluklu savaşlar silsilesi sonrasında savaşmayan bir toplumda savaşın etkilerini açığa çıkarttığı kadar savaşmamanın zihinlerde yarattığı karmaşayı da belirginleştirmektedir. İç ve dış politikada, toplumsal ve kültürel hayatta savaş olanca hızı ile zihinleri yönlendirmeye devam ederken, Cumhuriyet'in temel dinamikleri ise yaşanır hale gelmektedir.

Çalışmanın hazırlanmasında eşimin ve kızımın oldukça kıymetli katkıları oldu. Metnin içeriğinin belirlenmesinde ve gözden geçirilmesinde sevgili eşim Seval Yinilmez Akagündüz'ün, manevi desteğinin sağlanmasında ise güzel kızım Duru Mavi Akagündüz'ün çok kıymetli katkıları var. Bu nedenle her ikisine de kucak dolusu teşekkür ediyorum. Metnin son okumalarını yapıp önemli pek çok noktada beni yönlendiren ve Yeni İnsan Yayınevi ailesini her gün bir parça daha büyüten Akif Pamuk'a da teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Tarih Metodolojisinin Dönüşümü

Bilginin üretilmesinde ve yayılmasında çağımızın kazandığı hız şüphesiz ki bugünün insanının dönüşümünde etkin bir role sahiptir. Artık her an her istediği yerde aradığı her bilgiye ulaşabilen günümüz insanı, sahip olduğu olanakların kendisine ve etrafına kattığı değerlerin sarmalından kurtulamadığı gibi bilginin doğruluğunu ve yanlışlığını kendi öz bilinci ile kavrayabildikçe özgürleşebilmektedir. Basılı dergilerin, gazetelerin, kitapların ve almanakların yani süreli yayınların insanları eskisinden daha az etkilediği bir çağda yaşıyor olmamız bu iletişim araçlarının işlevselliklerini yitirdikleri anlamına gelmemektedir. Tabii ki bu iletişim araçları interaktif teknolojilerin belirlediği yeni bilgi üretim tekniklerinin gölgesinde şekil değiştirmekte, dijitalleşmekte ve en önemlisi de her insanın evine ve cebine hızla ulaşabilmektedir. Akışkan ve girişken hale gelen yeni bilgi üretim ve yayım olanaklarının zihinlerde yarattığı kırılmanın boyutlarını sorgulamak her sosyal bilimcinin hakkı olduğu kadar bu sürecin geçmişini açığa çıkartıp bugünle bağ kurmakta tarihçilerin hakkıdır. Tarihçiler sahip oldukları metodolojik ve dijital birikim sayesinde artık dergilerin, gazetelerin ve almanakların ne tür yenilikler ve dönüşümler geçirdiğini eskisinden daha nitelikli irdelleyebilmektedirler. İnteraktif teknolojilerin bugünkü kadar etkin olmadığı dönem-

lerde süreli yayınların siyaset, toplum ve kültür üzerindeki etkilerini analiz etmek, bu etkilerin yansımalarını somutlaştırmak ve en önemlisi de ileriye dönük yeni fırsatlar yaratmak şüphesiz ki hem geçmişin aydınlatılmasına hem de bugünün zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

XX. yüzyılın tarihçiliğe yaptığı katkıların en dikkat çekicisi pek çok tarihçinin de hemfikir olacağı üzere toplum merkezli çalışmaların yoğunlaşmış olmasıdır. Sosyal bilimlerin disiplinlerarası bir iletişime geçişinden tarih de yararlanmış; sosyolojik, antropolojik, ekonomik ve kültürel teorilerin çoğu olguları ve argümanları, tarihçiler tarafından da kullanılmaya başlamıştır. Aslında bu, iletişim ve ulaşım olanakları ile değişen, küçülen dünyanın daha iyi tanınmaya çalışılmasından kaynaklanmıştır. XIX. yüzyılın kafa karışıklığında yeni iletişim ve ulaşım araçları yerel unsurları gündeme getirerek işçiye ihtiyaç duyan şehirlerin köylere açılmasına zemin hazırlamıştır. Köylüyü işçi haline getiren yeni düzende, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan geniş halk yığınları da merak edilmeye başlamıştır. Elbette ki ilk değerlendirmeler milliyetçilik ışığında yapılmış, süreç ilerledikçe ulus-devlet kavramının dışına çıkan yeni fikirler geçmişin anlamlandırılmasında izlenen yöntemleri farklılaştırmıştır.

Toplumsal tarih üzerine yapılmaya başlayan çalışmaların geçmişine baktığımızda önemli bir isim ile karşılaşırız. Giambattista Vico'nun tarih yazımındaki önemi, şüphesiz ki kendi döneminde hâkim olan Kartezyen bilim anlayışına karşı çıkarak insan bilimlerini farklı bir konuma yerleştirmesidir. Vico'nun matematiksel bilginin niteliğini göz ardı etmediğine işaret eden Collingwood, onun gerçekliğin arkasındaki açık ve seçik tasarıma karşı çıkıp tarihsel bilgiyi psikolojik bir ölçüte bağladığını söyler (Collingwood, 1996, s. 97). Vico'ya göre insanın sivil toplumsal dünyası ona has diller, gelenekler, görenekler, kanunlar ve politik düzenlerden oluşan tinsel bir mekandır. Bu tinsel mekânı anlayabilmek ise insandan başlamakla mümkündür (Cihan, 2015, s. 1343). Evrenselci hakikat tarzlarının reddedilmesini isteyen Dilthey'de geçmiş irdelenirken insanın yapıp ettiklerini merkeze koyarak, insan ürünlerinin insâni etkilerle değerlendirilmesinin gerekliliğini be-

lirtir (Özlem, 1992, s. 142). İncelemelerine tasviri eserlerin yorumlanmasıyla başlayan Ranke'nin tarihçilik mesleğinde çizdiği yol muazzam boyutlardadır. Venedik Balyozları üzerine çalışmaya başladığında geçmişe bakışında derin bir dönüşüm yaşayan Ranke, arşiv kaynaklı bilgi üretiminin kapılarını da aralamış olur. Bu balyozlarda verilen bilginin harfi harfine doğru olduğuna inanan Ranke, tarihi bilgi üretiminde önceliği arşiv belgelerine verir (Şanbey, 1960, s. 28). Dönemin koşullarında bu adım bir devrimdir. Çünkü artık tarih, farklı kişilerin anlatımına göre değil en sadık müttefiki olan arşiv belgelerine dayanarak devletin devamlılığını sağlayan bilgiler üretecekti. Ranke'nin bu bakış açısının XX. yüzyıla girerken ciddi eleştirilere maruz kalacağı aşıkardı. Carr'ın da belirttiği üzere tarihsel olgu, bireysel davranışların toplamı olan toplumsal olgulardır (Carr, 2009, s. 60). Yani geçmişin kaynağını oluşturan değerler, savaşlar, barışlar, hüznler ve mutluluklar bireysel davranışlar tarafından yönlendiriliyormuş gibi gözükseler de toplumsal bilinç, davranışların ve olguların ortaya çıkışının kaynağıdır. Bu çerçevede Burke'e göre toplumsal tarihin köklerinde Rankeci tarihe karşı duyulan huzursuzluk yatmaktadır. Siyasi tarihe ve büyük adamlara gereğinden fazla odaklanıldığına dikkat çeken Burke, Karl Lamprecht'in ilk kez disiplinlerarası ortaklaşa bir tarih çağrısı yaptığına işaret etmektedir (Burke, 2005, s. 14). Lamprecht'in bu isteğinin ülkesi Almanya'da uygulamaya geçmesi için biraz daha beklemek gerekirken iki ülkede toplumsal tarih perspektifinin yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bu ülkelerin ilki olan Amerika Birleşik Devletleri'nde, sınırları hızla gelişen ve sanayileşen bir ülkenin geçmişle bağının nasıl kurulabileceği irdelenmekteydi. Bir göçmen ülkesi olarak ABD'nin tarihinin siyasi tarihin dar çerçevesi ile anlatılamayacağını belirten Iggers ekonomi, sosyoloji ve psikolojiden destek alan yeni bir tarih anlayışına işaret etmektedir (Iggers, 2007, s. 43). Fransa'da ise topluma dönüş daha sistematik ve kalıcı bir toplumsal tarih birikiminin doğmasına neden olur. Marc Bloch'un Lucien Febvre ile birlikte kurduğu Annales Okulu, insan faaliyetlerinin uzun süreç yapılarına odaklanan yeni bir tarih anlayışı getirmiştir (Özbaran, 2005, s. 33). Fernand Braudel'in katkıları ile

Annales Ekolü'nün temsilcileri "tam tarih ve uzun dönem" kavramlarından hareketle geçmişini her şeyi ile birlikte irdeleyerek topluma, kültüre ve gündelik yaşama eğilmişlerdir (Burke, 2002). Özellikle Braudel'in çalışmaları ciddi bir kırılma yaratıp tarihin yorumlanmasında izlenecek yönü farklılaştırmıştır. Braudel iktisat, sosyoloji, antropoloji, demografi, coğrafya, iktisat ve psikoloji gibi sosyal bilimlerle iletişim halinde bulunan bir tarihçiliğin toplumsal tarihi anlaşılabilir kılmaya inanmıştır (Braudel, 1996). Aslında İggers'in tespitleri, bahsettiklerimiz düzleminde Annales Ekolü ile Alman tarihçiliği arasındaki farklılığı somutlaştırmaktadır. Örneğin Almanlar, feodalizmin bürokratik yönlerinden hareket ederken Fransızlar feodalizme kişiler arası bir ilişkiler kompleksi olarak bakıp antropolojiyi tarih ile bütünleştirmişlerdir (İggers, 2007, s. 56).

Amerika ve Fransa'da toplumsal tarihin dinamiklerini yönlendiren pek çok dönüşüm yaşanırken Almanya'daki işleyiş çok daha yavaş oldu. 1960'lara kadar Rankeci tarihçilerin siyasi tarih geleneğini devam ettirmeleri, genç kuşakların hareket kabiliyetini sınırlandırır. İggers'a göre kırılma noktası 1960'lardır. Çünkü 1960'larda sosyal demokrasinin kazandığı değer, Almanya'daki genç kuşakları topluma ve disiplinlerarası çalışmalara yönlendirmiştir. Özellikle Jürgen Kocka'nın çalışmaları, sanayileşme süreci ile bütünleşmiş toplumsal koşulların yoğun bir şekilde irdelenmesine yol açtı (İggers, 2007, s. 72-74). Marksizm'in toplumsal tarihin gelişiminde çizdiği rolü gözden kaçırmak ise günümüz toplumsal tarih çalışmaları için pek mümkün değildir. Brosius'a göre tarihsel materyalizmin özü insanın kendi tarihini kendisinin yaptığıdır. Ancak bu yapış sürecinde insan ile doğa arasındaki sürekli değişim ve dönüşüm belirleyicidir (Brosius, 2008, s. 21-22). Anlaşılacağı üzere tarihsel materyalizm, toplumsal tarihin çerçevesi çizilmeden önce insan merkezli bir hareketle doğa ile insan arasındaki ilişkinin değişimini irdelenmiştir. Tabii tarihsel materyalizm bu irdeleme sürecinde insanı tek başına bırakmamış, insanın tarihteki belirleyiciliğini geçmiş koşulların etkisinin bir yansıması olarak da görmüştür.

Marksizm'in toplumsal tarih çalışmaları ile bütünleşmesinin

en ilginç örnekleri ise İngiltere'dedir. E.P. Thompson'un "*İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*" adlı eseri İngiliz tarihçiliği için belirgin bir dönüm noktasıdır. Toplumsal tarih açısından bu çalışmayı önemli kılan nokta Thompson'un tek bir kalıptan çıkmış işçi sınıfı fikrini yadsıyarak tarihsel bağların biçimlendirdiği somut bir İngiliz işçi sınıfına işaret etmesidir (İggers, 2007, s. 89). Elbette toplumsal tarihin gelişimini dışardan sarsamaya çalışan iki birikim de gözden kaçırılmamalıdır. Bugün Feminist tarihçilik ile post-kolonyalist tarihçilik, yoğun araştırma potansiyelleri ve idealist karakteriyle ana temanın dışında kalmış olan kadınların, kölelerin, köylülerin ve siyahilerin tarihlerini aydınlatmaya çalışmaktadır (Southgate, 2012, s. 174-175). Bütün bu anlattıklarımızın dışında Evans'ın toplumsal tarih çalışmalarında yaşanan görüşlere işaret ettiği de unutulmamalıdır. Evans'a göre önemli olan toplumsal tarih değil mülk sahibini, patronu, işçiyi, aileyi, kadını, çocuğu, dernekleri, inançları, zihniyeti ve ritüelleri anlatan toplumun tarihidir (Evans, 1999, s. 174). Yani önemli olan tematik çalışmaları merkeze alarak öncelikle bu kavramların arkasındaki birikimi açığa çıkartmak, sonrasında ise bunları yapı analizlerine tabii tutmaktır. Hobsbawm'ın da belirttiği gibi izlenmesi gereken yöntem sadece yapıların kalıcılığı, dönüşümü ve gelişimi ile ilgilenmek değil fiilen olup biten şeylerle ilgilenmektir. "*Dolayısıyla toplumun tarihi toplumsal yapı ve değişimin genel modelleri ile fiilen gerçekleşen belirli fenomenlerin arasındaki iş birliğidir. Toplumun tarihi başka şeylerin yanı sıra bir arada yaşayan ve sosyolojik terimlerle tanımlanabilen insan birimlerinin tarihidir. Bir bütün olarak görülen insanlığın genel gelişiminin tarihidir*" (Hobsbawm, 1999, s. 121).

Dergiler, XVIII. yüzyıldan itibaren Dünya'yı dönüştürmeye başlayarak toplumların ve devletlerin yönlendirilmesinde, siyasetin iktidara bağımlı kılınmasında ya da iktidarın gücünün eleştirilmesinde etkin rol oynamışlardır. İdeolojilerin, feodal dünyanın görüşlerine savaş açtığı yeni düzende insanların okudukları, dinden bilimsel verilere kaymış yeni bilginin nasıl yayılabileceği sorusu ise kitapların yanında dergilerin de düşünce dünyamıza adım atmasına yol açmıştır. Dergilerin sistemleşmiş

konuları yönlendirmekten ziyade sistemleşmekte olan düşünceleri yaymaya çalıştığına dikkat çeken Ülken'e göre bu basın aracı, içinde yaşadığı dönemin ruhunda yaşamaya mecburdur. Öyle ki sermaye sahibi kurumlara dayanmayan, idealist insanlarca idare edilmeyen ve çeşitlilik sunmayan dergilerin var olabilmesi mümkün değildir (Ülken, 1954, s. 82-83). Ülken'den yola çıkarak sunu söyleyebiliriz ki dergiler günün içinden olayları ve fikirleri ideolojilerin ya da ekonomik geçim kaygılarının kısılcığında yönlendiren kaynaklardır. Zaten bu nedenle yayımlandıkları zamanın iyisini-kötüsünü, güzelini-çirkini ve doğrusunu-yanlışını pek çok kaynağa nazaran daha detaylı ve canlı şekilde harmanlayıp yön çizmeye çalışırlar.

Basın araçlarından yola çıkarak geçmişin izini sürmenin zorluğu dergilerin, gazetelerin ve almanakların toplum ve siyaset ile iç içe girmişliğinden kaynaklanmaktadır. Tarihçilerin sık sık kullandıkları kelimelerden birisi olan anakronizm, bu çerçevede dergiler ile tarihçiler arasındaki ilişkinin kaçınılmaz kavramlarından birisidir. İdeolojik birikimlerin kısılcığında hareket edip sermaye sahiplerinin desteğine muhtaç olan dergilerin, dönemin ruhunu anlatırken belli kıstaslara ve sınırlılıklara bağlı oldukları su götürmez bir gerçektir. Aslında Hobsbawm'ın belirttiği gibi ideolojik istismara dayanan bir anakronizmin süreci yönlendirme riski bulunmaktadır. Bu nedenle nesnelliği kaybetmeksizin tarihsel verileri irdelemenin gerekliliği, tarihi bir metnin kaleme alınışının ön şartı haline gelmektedir (Hobsbawm, 1999, s. 14). Hobsbawm'ın belirttiği ideolojik istismarın, bugünden geçmişe bakarken daha çok işlendiği kesin olmakla beraber burada dikkat edilmesi gereken nokta zamanın koşullarında belgenin ne kadar gerçek olduğudur. İdeolojik geçirgenliği ve maddi sıkıntıları düşündüğümüzde dergiler düzleminde tarihsel çelişkinin boyutlarının arttığını söyleyebiliriz. İşte bu durum tarihi kanıtların dergilerdeki takibini zorlaştırarak düşünce tarihinin temel kanallarından birisi üzerine yapılan çalışmaların niteliğine darbe vurmaktadır. Doğrudan kanıtların bile nesnelliğini eleştiren Tosh, bilimselliği yönlendirdiği iddia edilen birincil kaynakların yani arşiv kaynaklarının bile yazanının zihninde farklılaşıp farklılaş-

madığını sorgulamaktadır (Tosh, 2005, s. 35). Tosh'un kanaatini dergilere, gazetelere ve almanaklara uyguladığımızda sorunun boyutları daha da somutlaşmaktadır. Çünkü karşımızda çift yönlü bir nesnellik krizi ve çift yönlü bir anakronizm bulunmaktadır. Çift yönlüden kastımız bilginin üretim ve yayım olanaklarının artışı paralelinde artan boyutlarda işlenen veri yığını ve bu veri yığına eklenen farklı ideolojik birikimlerdir. Mesela XX. yüzyılın başlarından kalma Osmanlıca kadın dergilerinden bir tanesini ele aldığımızda dergilerde karşılaşacağımız manzaranın geniş bir olgu ve kavram kargaşası yaratacağı açıktır. İlk olarak bu dergiler dış bir kültürden Osmanlı kültürüne adapte olmaya çalışan fikirler demeti ile çevrelenmiştir. Fortna'nın Osmanlı eğitim sistemi üzerine yaptığı çalışmasında da açığa çıkarttığı üzere Osmanlı aydınları ve devlet adamları için kurtarılmayı bekleyen devlete bir yön tayin etmek gerekliydi. Ama bu yön tayininde Batı'nın değerlerinden, bilgi birikiminden ne kadar yararlanılırsa yararlanılsın son tahlilde yerel değerler ön plana çıkartılmalıydı (Fortna, 2002). Mesela Fortna'nın haritalar, ahlak ve eğitim sistemi üzerine kurguladığı perspektifin son dönem Osmanlı basın tarihinde de var olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Örneğin Osmanlı kadın dergilerinde Batı değerleri ile yerel değerlerin bir şekilde kaynaşması bilginin doğruluğunun takibini zorlaştırmıştır. Kısacası hem dönem dergilerinde ele alınan konularda hem de bu dergileri inceleyen araştırmacıların bakış açısından anakronizmin izleri olabilir. Yani dergilere odaklanan tarihçinin gerçeği bulma çabası, arşiv belgeleri üzerine çalışan tarihçininkinden daha fazla çarpıtılıp farklı kültürlerle kaynaştırılmış olabilir. Bu dergilerde yazı yazan kişiler ideolojik bazı kanaatlerin savunuculuğunu da yapabiliyor olabilirler. Ülken'den de hatırlayacağımız üzere dergilerin temel özelliklerinden birisi ideal insanlarla çevrelenmiş olmalarıdır. Iggers'in dinsel sonlu tarih anlayışından devletçi milliyetçi tarih anlayışına geçişi anlatırken belirttiği yorumlama edimi, geniş kitlerden çıkıp ulus-devleti idealleştiren yeni bir tarih anlayışı yaratmıştır (Iggers, 2007, s. 23-24). XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yayımlanan kadın dergilerine baktığımızda bu yorumlama dürtüsü

çerçevesinde Milliyetçiliğin mitleştirilmesiyle, İslamcılığın geçmişe ve geleneklere öykünmesiyle, Batıcılığının pozitivism aşkıyla ve sosyalizmin tabansızlığına rağmen aydınlar arasında elde ettiği konumla karşılaşılabilir. Bu bize göstermektedir ki dergilerde bulunan yazılarda ele alınan konuların her birinde farklı ideolojilerin farklı bakış açılarının izine rastlamak sürecin en doğal parçasıdır.

Tarihi bir eser ele alınırken öncelikle yazarın ve yazarın yaşadığı dönemin koşullarının değerlendirilmesini salık veren Carr'ın tarihçilere yön çizdiği aşıkardır (Carr, 2009, s. 26-27). Ancak dönemsel koşullar arasındaki farklılıklar ya da gelişmişlikler, bu yön çizme meselesini zorlaştırarak kaynağın biçimsel yapısını da heterojenleştirmektedir. Tarihin doğası gereği homojen belgeleri her zaman bulabilmek mümkün olmadığından birincil kaynaklardan ikincil kaynaklara uzanan süreçte belgeler arasındaki farklılıklar kaçınılmazdır. Belge miktarında patlama yaşanan XX. yüzyılda anlatmak istediğimiz sürecin zorlukları daha da belirginleşmiştir. Mehmet Zekeriya'ya göre iletişimin artan yeni olanaklarının getirdiği bilgi kirliliği hataları azaltmaktan ziyade arttırarak gerçeğe ulaşmayı zorlaştırmaktadır (M., 1327, s. 13). İşte bu durum bizi dergilerdeki çeşitlilikten kaynaklanan biçimsel sıkıntılara götürmektedir. XX. yüzyıl değişen koşulların hızla toplumsallaştığı, gerileyen feodal sistemin boşluğunu yeniden kurgulayan ideolojilerle dolu zengin ve düşündürücü bir yüzyıldır. Bu noktada karmaşanın artan boyutlarında dergilerde yer edinen fikirler, resimler, makaleler ve hikâyeler içlerinde zaten anakronik veriler taşıyan belgeler haline gelmiş olabilirler. Yaşayan bir organizma olarak süreli yayınlar tek bir alan hakkında tarihçilere olgular sunmamakta, hemen hemen her konu süreli yayınların düşünsel anlatım geleneğine ve biçimsel yapısına eklenmektedir. Burada belirtmemiz gereken noktalardan bir tanesi de görselden hareketle tarih yapmanın gerekliliğidir. Tarihçiliğin zihniyet tarihi, beden tarihi, maddi kültür tarihi ve gündelik yaşam tarihine ilgi duymasının görsel malzemelerin yani imgelerin kullanımına sebep olduğuna işaret eden Burke, arşiv kaynaklarının tarihin yeni temalarını aydınlatmak noktasında yeterli olmadığını iddia

etmektedir (Burke, 2003, s. 8). Tarihsel metinlerin yazımında fotoğrafın önemine dikkat çeken Danacıoğlu'na göre fotoğraf sayesinde bugün unutulmuş olan giysilerin, eşyaların, üretim tekniklerinin, fiziki çevrenin ve geleneklerin geçmişini anlamamız kolaylaşmaktadır (Danacıoğlu, 2001, s. 93). Tarihçilerin metinlerinde resimleri yorumlamayıp sadece destekleyici bir araç olarak kullanmalarını eleştiren Burke'e göre metinlerin içine yerleştirilen resimler, fotoğraflar varılan çıkarımları kanıtlayan yeni olgular sunmayan değerlerdir (Burke, 2003, s. 9). Burke'ün bize görseller üzerinden verdiği bu çıkış yolu şüphesiz ki günümüz şartlarında artan olanaklarla zenginleşmiş bir alandır. 2000'li yıllardan bu yanadır sürekli yenilenen görsel teknolojiler daha iyi fotoğraf makinelerini, tarayıcıları, yazıcıları getirirken yazılım dünyasındaki gelişmelerde bunları desteklemektedir. Artık arşivlerdeki görsellere ulaşabilmek eskisinden daha kolay olduğundan akıllı telefonları ya da el tarayıcıları ile fotoğrafları ve karikatürleri dijital ortama aktarabilen tarihçiler, bu görselleri birbirleri ile karşılaştırarak yorumlayabilme şansına sahiptirler. Şüphesiz ki görsel imgelere ulaşmaktaki bu hızlı dönüşüm, alfabelerin belirlediği kaynakların yanı sıra imgelerin belirlediği kaynakların da yorumlanmasını kurgulayacaktır. Bu imgeler havuzunda tarihçiye düşen görev ise önce teknolojiyi kullanabilmek sonra ise bunlara araç olarak değil amaç olarak yaklaşmaktır. Burke bu yeni alanın sınırlarına da değinmektedir. Sessiz tanıklar olan tasvirlerin sözcüklere dökülmesinin kolay olmadığını hatırlatan Burke, imgelemde söylenmek istenenin gerçekten söylenmek istenen olup olmadığının anlaşılmasının kolay bir iş olmadığını da hatırlatmaktadır (Burke, 2003, s. 14-15). Görselliğin bireysel algı ile kurduğu ilişkiye dikkat çeken Derman'da benzer bir noktaya işaret ederek algılananın objenin kendi varlığından ziyade oluşturduğu duyumsal veriler olduğunu iddia etmektedir (Derman, 1991, s. 33-34). Burke'e göre imgelem, bazı yerler ve dönemlerin metinlerde geçmeyen toplumsal yönlerine kanıt sağlayabilir ama görüldüğü kadar gerçekçi olmayıp toplumsalı yansıtmaktan çok saptırıyor da olabilir. Ancak işin ilgi çekici tarafı saptırma sürecinden bile sonuçlara ulaşabiliyor olmanızdır. Şöyle ki saptırma

sürecinin kendisi bile zihniyetlerin, ideolojilerin ve kimliklerin açığa çıkmasına neden olmaktadır (Burke, 2003, s. 32). Acun'un da değindiği üzere Türkiye'de görselliğin kullanımı gecikmiş durumdadır. Akademik araştırmaların görsel verilerin kullanımını popüler dergilere bırakmasını eleştiren Acun, bu durumu haklı olarak görselliğin magazinleşmesi kavramı ile anlatmaktadır (Acun, 2013, s. 434). Acun'un Türkiye'den hareketle yaptığı tespit oldukça doğrudur. Gerçekten de akademik dergilerimiz üzerinde yapılacak çalışmaların görsel kullanımın sınırlılıklarını açığa çıkartacağı kesindir. Genelde görsel malzemelerin metnin sonuna yerleştirildiği ve görsel malzemeler hakkındaki yorumlamaların çok sınırlı olduğu gözlemlenebilir.

Acun'a göre görsel verilerin değerlendirilmesinde niceliksel tahlil ile niteliksel tahlil uygulanmaktadır. Niceliksel tahlil muhteva analizinden oluşmakta olup iletişimin muhtevasını objektif, sistematik ve sayısal olarak değerlendirir (Acun, 2013, s. 423-426). Niteliksel tahlil ise semiyotik analiz ile imaj analizinden oluşur. Acun'a göre muhteva analizi çeşitli sınırlılıklara sahip olduğundan niceliksel analizlerle niteliksel analizler belli bir bütünlüğe, kaynaşmaya sahip olmalıdır. Semiyotik analiz sembollere odaklanıp görsellerde yer edinmiş olan saç modellerinden selamlaşmaya kadar uzanan geniş semboller ağını soyuttan somuta, özelden genele değerlendirir. İmaj analizinde ise eşli zıtlıklar, bağlam, tür, özdeşleştirme, hikayeleştirme, okuma, konum rolü, işaret eden ve işaret edilen kavramlarından hareketle görsel malzemenin değerlendirilmesi yapılır (Acun, 2013, s. 427-433). Örneğin bir görsel malzeme olan pulları düşündüğümüzde pullar üzerinde bulunan sembollerin bir ülkenin sanat anlayışını, sosyal yaşamını ya da önemli bir karakterini, olayını, hizmetini anlattığını görürüz (Düzenli & Kavuran, 2004, s. 189). Pullar üzerinde bulunan bu verilerin analizinin geçmişin temel dinamiklerini açığa çıkartarak alternatif bir tarih birikimi yarattığını söyleyebiliriz. İmajların nasıl anlatıldığı, işlenen konunun ne zaman ve neden seçildiğini, dönemin sanatının ne tür katkılarla pullara yansıtıldığını görmek üretilen bilginin farklılığına giden yolu açmaktadır.

Tarihin metodolojik anlamda gelişiminde son yıllarda hâkim olan konulardan bir diğeri ise mikro tarihtir. Toplumsal tarihin yapılarını makro düzeyde değil de mikro düzeyde irdeleyen bu yeni alan, farklı bakış açıları yaratarak tarihçiliğe belli noktalarda nefes aldırılmıştır. Özlem'in de belirttiği üzere bugün kullandığımız sosyal bilim metotlarının arkasında Batı'ya ait olan evrenselcilik yatmaktadır. Özlem, klasik bilim anlayışında gerçekliğin heterojen görünümüne rağmen homojen, hiyerarşik, mekanik, belirgin, niceliksel, nesnel ve evrensel olduğunu hatırlatarak evrenselciliğin sosyal bilimlere de uygulandığını ve toplumun evrensel insan doğası tasarımına uygun şekilde bilimsel metotlarla kurgulandığını anlatmaktadır (Özlem, 2001, s. 56-58). Aslında Adıyeke'nin daha somut hale getirdiği şekilde bu, Newton mekaniğinin sosyal bilimlere yansımadır. Yani hem evreni hem de geçmişini anlayabilmek için tekrarlanan süreçleri bilmek yeterlidir (Adıyeke, 2013, s. 370-371). Özlem bu mekanik tarihçilik anlayışına yönelik ilk tepkinin Almanya kökenli tin bilimleri akımı ile kültür bilimleri akımından geldiğini hatırlatmaktadır. Bu akımlara göre tarihi inceleyen bilimlerin konusu doğadan ziyade insan ve kültür olduğundan her şey tekildir, olaylar yasalara değil insani amaç-eylem ilişkisine dayanır, geçmişte var olan olgu değil olaydır ve göreceliğin hâkim olduğu kültür dünyasında determinasyonlar değil rastlantılar söz konusudur (Özlem, 2001, s. 59-60). Farklı bir anlatımla Newton Mekaniği'nin yerini Kuantum Mekaniği almıştır. Düzene, kesinliğe ve zorunluluğa dayanan eski fizik anlayışı yerini olasılığa, rastlantıya ve kaosa dayanan yeni fizik anlayışına terk ettikçe makro değerlerin yanında mikro değerler de önemsenmeye başlamıştır. Artık karşımızda mekanik bir dünya değil bağlantısız değerleri içinde barındıran organik bir dünya vardır (Adıyeke, 2013, s. 373-374, Topdemir ve Yinilmez, 2009). Bu yeni organik dünyanın içeriğinde belli yasaları bütününe tamamina adapte etmek artık eskisi kadar kolay değildir. Örneğin Osmanlı Devleti'nde köyleri ve köylülerin durumunu ele alırken bütüncül bir Osmanlı köylüsü imajı yaratabilmek için devletin tek bir dini birikimden oluşmadığı unutulmamalı, sadece Müslüman değil gayrimüslim köyler de incelenmelidir. Sadece Müs-

lüman köylerin analizi ile elde edilen sonuçları bütün Osmanlı köy dünyasına adapte etmek bütüne dair genel çerçevenin ortaya çıkmasını engelleyerek organik yapıyı mekanikleştirecektir. İşte bu mekanik tarihe getirilen eleştirinin en dikkat çekicisi mikro tarihtir. Mikro tarihi geniş bir anlatım ile irdeleyen İggers, bilinmeyen unutulmuşluktan kurtarma çabasının mikro tarihe giden süreci hızlandırdığını belirtmektedir. Tarih birçok bireyin içine gömüldüğü birleşik bir anlatı değil birçok bireysel merkeze sahip, soyuttan çok somut bilgi ile ilgilenen çok çehreli bir akıştır (İggers, 2007, s. 105). Mikro tarih yazımında bu düzlemde üç tip minikleştirme vardır. Bazen bir köy ya da mahalle ele alınarak coğrafya daraltılırken bazen de kronolojik daraltmaya gidilerek tek bir sene ele alınabilir. Mikrolaştırmanın daha ilgi çekici olanı ise tek bir tarihi olay ya da olguya odaklanmasıdır (Adıyeye, 2013, s. 377). Mikro tarihi bölgesel tarihçiliğin bir parçası olarak irdeleyen Özbaran ise kolayca genellemeye giden yönelimlerin yerini doğru bilgileri sağlayabilecek birimlerin aldığını söyleyip Le Roy Ladurie'nin Carnival başlıklı çalışmasına atıfta bulunmaktadır. Ladurie, Romans adlı küçük bir kentte 1579-1580 yılları arasında çıkan sınıf mücadelesini, belediye sorunlarını, esnafları ve toprak ağalarını yapısal geleneğin karşısına yaratıcı olayları getirerek değerlendirmektedir (Özbaran, 2005, s. 46-47). Bu çerçevede Carlo Ginzburg'un "Peynirler ve Kurtlar", Le Roy Ladurie'nin "Montaillou" ve Natalie Davis'in "Martin Guerre Öldü mü?" adlı çalışmaları da mikro tarih değerlendirmelerine verilebilecek örneklerdir. Bu eserlerde de küçük birimler ele alınarak bölgelere has sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Burke'e göre mikro tarih çalışmalarının genel bir tipiklik sorunu bulunmaktadır. Şöyle ki küçük verilerden yola çıkarak tipik bir bilgi birikimine ulaşabilmek pek mümkün olmadığından küçük topluluklarla makro tarih eğilimleri hakkında ilişkiler kurulması gerekir (Burke, 2005, s. 40-41). Aslında genel ile tekil arasında ilişkinin birbirlerini desteklediklerini kabul edebiliriz. Simmel'in ulaştığı çıkış yolu bu noktada anlatmak istediğimiz hususu somutlaştırmaktadır. *"Dünya çevresinin bu küçük çeyreği, insanlık tarihi, bunu bütüncül bir kavrama bağlayan tek tek unsurların*

büyük bir sayısını içine alır ve kendisine özel yasalar ister. Bilgi ilerlemesi ise bir yandan bu kompleksin özelliğinin ve bütünlüğünün bozulmasındadır, başkaları gibi evrenin eşgüdümlü bir üyesi ve bunun yasalarına göre anlaşılmasında yatar. Ama öte yandan her unsur kendi özelliği içinde izlenir. Bu özellik ise her birinde kendi başına var olan ve gelişmiş bir güç olarak tanımlanır ve böylece bütün olan, kendi başına anlaşılabilir kısımların toplamı olarak anlaşılır. Belli ki bu her iki yana uzanan bir ve aynı harekettir. Çünkü birincil ve gerçek güçleri telaffuz eden kısımların yasaları işte tüm evrende egemen olanlardır” (Simmel, 2010, s. 77-78). Elbette ki zamansal daraltmadan hareket eden mikro tarih çalışmaları da bulunmaktadır. Werner Biermann’ın “1939 Yazı” adlı çalışması dünya tarihinin en koatık ve sıcak dönemlerinden birisini ele almaktadır. Gün gün farklı bölgelerden farklı kişileri hikayeleştirerek anlatan bu eser hem savaşa giden sürecin daha iyi anlaşılmasını sağlıyor hem de olaylar örgüsündeki ağı farklı fikirler düzelmende belirginleştiriyor (Biermann, 2011).

XX. yüzyılın başlarında bir oraya bir buraya salınan fikirler ve düşünürler demetinin, geçmişi değerlendirirken bilgiyi ne kadar doğru verdiğini tespit edebilmemiz kaynak gösterme geleneğinin eksikliği nedeniyle oldukça zordur. Türkiye şartlarında düşündüğümüzde dergilerde kullanılan takvimlerin farklı olması, soyadı geleneği olmadığından tanınmış yazarlar haricinde diğer yazarlar hakkında belli bir sürekliliğin elde edilememesi ve iktidar korkusu nedeniyle yazıların isimsiz ya da takma isimlerle kaleme alınması biçimsel sorunları yönlendiren temel sıkıntılardır. En basitinden dergi ile gazete arasındaki ayrım bile somut bir çerçeveye oturtulmuş değildir. Osmanlı mizah tarihine odaklanan Heinzelmann dergi ile gazete arasındaki anlam farkı olgunlaşmadığı için bu iki kavramın birbirlerine karıştırıldığından bahsetmektedir (Heinzelmann, 2004). İlk dönemlerde süreli yayınlar kendilerini bazen gazete bazen ise dergi olarak ifade etmiştir (Demir, 2004, s. 75). Burada değindiğimiz noktalardan hareketle şunu söyleyebiliriz ki dergiler, gazeteler ya da almanaklar üzerinde yapılan çalışmalarda arşiv kaynaklarında elde ettiğimiz nesnellik boyutunu yakalayabilmemiz oldukça zordur. Ama yine de basın araçlarının geçmişin

anlaşılmasında bizlere yapacağı katkı en az arşiv kaynaklarının katkıları kadar değerlidir. Bu nedenle süreli yayınları arşiv kaynaklarını destekleyen yan kaynaklar olarak görmek yerine düşünsel ve toplumsal birikimi açığa çıkartan temel kaynaklar olarak bunları özgün yöntemlerle analiz etmek ciddi bir zorunluktur. Tabii bu analiz sürecinin en önemli sıkıntısının Osmanlıca metinler olduğu unutulmamalıdır. Türkiye’de, oldukça fazla sayıda değerlendirilmemiş Osmanlıca dergi bulunmaktadır. 1908-1928 yılları arasında yayımlanan bu Osmanlıca dergilerin sahip oldukları konu yelpazesi tarihçiliğimizin her alanını destekleyecek karakterlerle, olaylarla ve olgularla bezenmiş durumdadır. Siyaset, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji, coğrafya, edebiyat, sinema ve görsel sanatlarla uğraşan her türlü sosyal bilimcinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bilgilerle donanmış olan süreli yayınlar, siyasi tarihin, eğitim tarihinin, ekonomi tarihinin, kadın tarihinin hülasa pek çok alanın tarihinin aydınlatılmasında çıkış noktası olmayı hak etmektedirler. Şüphesiz ki dergiler bazında belirttiğimiz sıkıntıların her birisinin örneklerini bu basın araçlarında da izleyebilmek mümkündür. Bu dergilerin ideolojiler, yorumlama dürtüsü, anakronizm ve sübjektiflik ile çevrelenmedikleri söyleyemeyiz. Ama her türlü zorluğa rağmen bu dergilerin nitelik ve niceliklerinin çok yönlü çalışmalarla desteklenmesi gerektiğini unutmamalıyız. Buna ihtiyaç duymamızın nedeni ise sahip olduğumuz yani bugüne taşıdığımız düşünsel dinamiklerin toplumsal yaşamımıza, kültürümüze ve siyasetimize ne tür etkiler yaptığını somutlaştırmaktır. Türkiye’de yaşamımıza dâhil olan fikirler demetinin tarihini irdeleyerek bu demetin nasıl bir yönlendirme ile toplumsal tarihimize değerler sunduğunu belirginleştirmek istiyorsak dergilerin, gazetelerin ve almanakların bizlere bıraktıkları mirasa odaklanmaktan başka bir çaremiz yoktur.

Düşünce tarihinin temel dinamikleri ile toplumsal tarihi aydınlatma çabasının Türkiye’deki seyrini irdelerken kadın hareketi ile bağlantılı güçlü bir modele sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Kadın dergilerinden hareketle işletilmiş olan modeli; yönlendirici kaynakların oluşturulması, arşiv kaynağı tespiti, yabancı kaynak tespiti, verilerin transkripsiyonu, verilerin değerlendirilmesi ve

disiplinlerarası bir sosyal bilimler ağı kurulması olarak kurgulayabiliriz. Kadın dergileri üzerine çalışan sosyal bilimciler yapacakları çalışmaların yönünü çizen önemli bibliyografyalara sahiptirler. “*Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Vakfı*” tarafından hazırlanan bu bibliyografyalar dört adettir. Bunlardan ilki 1993’de Zehra Toska, Serpil Çakır, Aynur Demirdirek gibi kişilerin katkıları ile oluşturulmuş olan “*İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927)*” adlı çalışmadır. Hazırlanması bir yıl süren bu çalışmada 38 derginin 1500 sayısı taranarak dergilerde bulunan makalelerin künyeleri oluşturulmuştur (Toska & Çakır, 1992, s. IX-X). Baha Bal tarafından 1994’te hazırlanan “*Kadın Yazıları Bibliyografyası: Kadınların Edebiyat Ürünleri, Kadınlar Üzerine Yazılanlar ve Tezler Bibliyografyası (1955-1990)*” adlı çalışma ise 5631 bibliyografik tanım içermektedir (Bal, 1994, s. X). 1998’de Aslı Davaz Mardin tarafından hazırlanan “*Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası Hanımlar Alemi’nden Rosa’ya (1928-1996)*” adlı çalışma ise 1993 yılında hazırlanan eserin devamıdır. Çalışma yeni harflerle basılmış 195 adet süreli yayının künyelerini, koleksiyon kayıtlarını ve çıkış yazılarını içermektedir (Davaz Mardin, 1998, s. 3). 3014 yapıtın yıllarına ve konularına göre künyelerini veren “*Kadın Konulu Kitaplar Bibliyografyası (1729-2002)*” başlıklı eser ise 2006 yılında Rüveyda Deniz Yalçın tarafından çıkartılmıştır (Yalçın, 2006, s. 11). Elbette ki bu çalışmaların yanında Müjgan Cumbur’un 1955 tarihli “*Türk Kadın Yazarları Eserleri Bibliyografyası*”, Neriman Duranoğlu’nun 1959 tarihli “*Türkiye’de Kadınlar Hakkında Yayınlanmış Eserler Bibliyografyası*” ile Munise Aren’in 1980 tarihli “*Türk Toplumunda Kadın Bibliyografyası*” eserlerini de unutmamalıyız. Bu bibliyografyalar sayesinde kaynak tespitinin oldukça kolaylaştığını söyleyebiliriz. Bibliyografyalarda bulunan yönlendirmeler hem metinlerin türünü hem de nerede bulunabileceklerini somutlaştırarak izlenebilecek yöntemleri arttırmaktadır. Kadın dergileri üzerine yazıları, kitapları bulunan araştırmacıların dikkat çekici özelliklerinden bir tanesi de feminist teoriyi Türkiye’de görünürleştirirken yabancı kaynaklar ile yerli kaynaklar arasında bir köprü oluşturabilmiş olmalarıdır. Tür-

kiye’de kadın hareketi üzerine eserler kaleme alan araştırmacıların feminist teoriyi tartışan önemli metinleri çevirmiş olmalarının yanı sıra sık sık yurtdışı kaynaklara atıf yapmaları anlatmak isteğimizi durumu somutlaştırmaktadır. Verilerin transkripsiyonu ve değerlendirmesi söz konusu olduğunda da sistematik çalışmaların izlerine rastlanılmaktadır. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı’nın çabaları ile “*Kadınlar Dünyası, Türk Kadın Yolu, Hanımlara Mahsus Gazete, Türk Kadını, Genç Kadın, Kadın, Aile ve Hanım*” adlı Osmanlıca dergilerin transkripsiyonu yapılmış durumdadır. “*Osmanlı Kadın Hareketi*”, “*İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*”, “*Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm, Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*”, “*Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*”, “*Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*” vb. başlıklı eserler ise transkripsiyon ve değerlendirme sürecinin nitelikli çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ayrıca kadın hareketi üzerine çalışan araştırmacıların akademik kariyerlerine baktığımızda disiplinlerarası bir sosyal bilimler ağı ile de karşılaşmaktayız. Pek çok siyaset bilimci, tarihçi, antropolog ve sosyolog kadın ve erkek araştırmacının, disiplinlerarası çalışmalarıyla kadın hareketinin tarihinin geniş çerçevesini yönlendirdiklerini söyleyebiliriz. Fatmagül Berktaş, Deniz Kandiyoti, Serpil Sancar, Serpil Çakır, Yaprak Zihnioğlu, Elif Ekin Akşit, Mine Tan, Zafer İlbars, Zafer Toprak, Yavuz Selim Karakışla gibi pek çok araştırmacının kimliği bahsettiğimiz disiplinlerarası temayı belirginleştirmektedir.

Dergiler üzerinden kadın tarihinin kurgulanmasındaki bu sistematik işleyişi toplumsal tarihin diğer alanlarında da görebilmek arzuladığımız bir husustur. Maalesef ki toplumsal tarihin diğer kavramlarında kadın tarihinin açığa çıkartılmasında kullanılan modelin izlerini görebilmek mümkün değildir. Elbette ki Tarih Vakfı’nın toplumsal tarih üzerine yaptığı çalışmaların ülkemizdeki etkisi muazzamdır. Ancak vakfın buradaki temel amacı toplumsal tarihin bütününe hitap eden birikimlere odaklanmaktır. Kadın hareketi üzerinden ülkemizde şekillenen model ise kadın kavramını merkeze alarak disiplinlerarası bir birikim yaratmaktadır.

Tarihçilerin eksikliklerini de göz ardı etmemeliyiz. Tarih bölümlerimizin toplum tarihini aydınlatacak dergilere daha çok ikincil kaynak olarak bakmaları dergilerdeki metinleri destekleyici kanıtlar olarak kullanmalarına neden olmaktadır. Hâlbuki toplum tarihinin neredeyse her konusu hakkında zengin bir birikime sahip olan süreli yayınların merkezileştirilerek çalışılması, hem bu yayınların bibliyografik yapısının açığa çıkmasında hem de düşünsel perspektifin arkasında bulunan toplumsal dinamiklerin aydınlatılmasında dikkate değer katkılar sağlayacaktır. Hobsbawm'ın da belirttiği üzere toplumsal tarihi iktisat ve şehir tarihine indirgeyen yaklaşımı aşarak toplumun tarihini belirginleştiren kavramlara odaklanmak bazı konuların anlaşılmasında yeni bakış açıları sağlayabilir. Tarihçilerin toplum tarihi ile daha içli dışlı hale getirilmesi şüphesiz ki Türkiye'de geniş kitlelerin geçmişinin açığa çıkartılmasına da yardımcı olacaktır. Ancak bu açığa çıkartma sürecinin kurgulanabilmesi için tarih ile diğer sosyal bilimler arasındaki iletişimin artırılması yani disiplinlerarası ilişkinin işler hale getirilmesi ön şarttır.

Anlatmak istediğimiz konunun somutlaşabilmesi için dergiler bağlamında eğitim tarihinin durumunu irdelemek yararlı olabilir. İlk olarak Türkiye'de eğitim tarihi literatürünü ortaya çıkartacak toplu bibliyografya teşebbüsleri bulunmamaktadır. Özellikle 1908-1928 yılları arasında yayımlanmış olan eğitim dergileri üzerinde Osmanlıca nedeniyle yeterli çalışma yapılmamış olması dikkat çekicidir. 1908-1928 yılları arasında çıkan eğitim temalı bazı dergileri saydığımızda durum belirginleşecektir. “*Genç Mektepliler, İlk Terbiye ve Tedrisat Mecmuası, Maarif Vekaleti Mecmuası, Maarif Yolu, Maarif-i Umumiyye Mecmuası, Maarif ve Medeniyet, Muallimler Birliği, Muallimler Mecmuası, Muallim, Talebe Defteri, Tedrisat Mecmuası, Terbiye, Terbiye ve Oyun, Yeni Mektep*” gibi dergilerin bir kısmı hakkında yapılmış tezler ve makaleler bulunmaktadır. Ama bunların ne kadar verilerin yorumlanmasına ve disiplinlerarası çalışmalara uygun olduğu tartışma konusudur. Özellikle yüksek lisans ve doktora tezlerine baktığımızda, tezlerin Türkçe Eğitimi ya da Edebiyat ile alakalı olması dikkat çekicidir. “*İlk Terbiye ve Tedrisat Mecmuası, Maarif Vekaleti Mecmuası, Maa-*

rif-i Umumiyye Mecmuası” gibi yoğun dergiler hakkında yapılmış herhangi bir tez bulunmamaktadır. Sonuç itibari ile kadın hareketinin dergilerden yararlanarak ülkemizde açığa çıkarttığı toplumsal tarih modelinin toplumsal tarihin diğer kavramlarına uygulanabilirliği irdelenmesi gereken bir durumdur. Bu nedenle 1980’li yıllardan beridir toplumsal tarihimizin en özgün ve en sistematik işleyen olgusunun kadın çalışmaları olması şaşırtıcı değildir.

Türkiye’de yayımlanmış olan Osmanlıca süreli yayınların büyük çoğunluğu herhangi bir inceleme malzemesi haline getirilmemiş olmanın talihsizliğini yaşamaktadır. Bu süreli yayınlar üzerinde yapılacak çalışmaların toplumsal ve kültürel tarihimize yüksek dereceli katkılar sağlayıp gündelik yaşamımızın değerlerini aydınlanacağı aşikârdır. Tarihçilere düşen görev ise bu yayınları farklı disiplinlerden yararlanarak irdelemektir. Ayrıca dergilerde, almanaklarda, gazetelerde bulunan verilerin transkript edilmesi, sadeleştirilmesi, yorumlanması yani okunabilir hale getirilmesi geniş bir düşünce tarihi ağı da oluşturup toplumsal tarihimize değişik bakış açıları sunan metinler ve modeller yaratacaktır. Bu nedenle tarihçilerin çalışmalarını gerçekleştirirken süreli yayınları ön planda tutmaları sadece geçmişe yönelik bakış açımızı değiştirmeyecek, bugünün pek çok toplumsal ve kültürel olay ve olgularının da yeni bir gözle analiz edilmesini sağlayıp kolektif zihniyeti açığa çıkartacaktır. İşte çalışmamızdaki hedefimiz “Resimli Yıl” adlı almanaktan hareketle İmparatorluktan ulus-devlete geçen bir toplumun düşünsel ve toplumsal perspektifini somutlaştırabilmektir. 1924 yılına ait pek çok kanıt, fotoğrafa ve karikatüre sahip olan almanak kitleyi bilgilendirerek aydınlatmaya, bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Almananın sahip olduğu geniş bilgi ağı sadece 1924 yılı hakkında bizlere geniş bir çerçeve çizmemekte, kurulan yeni devletin karşı karşıya olduğu sorunları da belirginleştirmektedir. Eserin ilk bölümünde dergiciliğimizin 1923 ve 1924 yıllarındaki gelişimine odaklanıp Türk dergiciliğinin genel birikimine kısa bir bakış atacağız. “Mikro Bir Dönemde 1923-1924 Yılları Arasında Dergiler” başlıklı ikinci bölümde ise Resimli Yıl’ın yayımlandığı dönemde nasıl bir dergicilik birikiminin bulunduğunu somutlaştırarak kısmen de olsa bibli-

yografik bir katkı yapacağız. Bibliyografik katkıdan kastettiğimiz ise dergilerde bulunan metinlerin künyesini vermek değildir. Dergilerin sahip olduğu birikimi düşündüğümüzde farklı tarihçilerden oluşan geniş çaplı bir grubun ancak bunun üstesinden gelebileceği anlaşılabilir. Burada yapılmak istenen Resimli Yıl'ın yayımlandığı dönemde nasıl bir dergicilik ortamının bulunduğu açığa çıkartarak almanağın soluduğu havanın kaynağını gösterebilmektir. Bu düzlemde 1923 ve 1924 yıllarında yayımlanmış olan tespit edebildiğimiz bütün dergilerin künyesini, ne zaman yayımlandıklarını ve hangi önemli yazarları kadrolarına kattıklarını dergilerin amacı hakkında da kısaca bilgi vererek göz önüne getirmeye çalışacağız. Bu bölüm sayesinde Resimli Yıl'ın yayımlandığı dönemde toplumsal tarihe yön veren düşünsel unsurlara kısacıkta olsa bir bakış da atmış olacağız. Derginin karakterinin ortaya çıkmasında derginin kurucularının, yazarlarının, sahiplerinin etkileri tartışmasıdır. Aynı durum şüphesiz ki Resimli Yıl içinde geçerlidir. Hem Mehmet Zekeriya Sertel hem de Sabiha Zekeriya Sertel her ikisi de hayatları boyunca fikirlerini yazdıklarına ve çıkarttıklarına yansıtan akla, bilime ve toplumsal ideallere inanan emperyalizm ve faşizme karşı mücadele etmiş olan karakterlerdir. İşte Resimli Yıl'da Serteller'in fikir dünyalarının Erken Cumhuriyet yıllarına uygun birikimlerini rahat bir şekilde izleyebilmek mümkündür. Bu nedenle çalışmamızın üçüncü bölümünde Serteller'in hayat mücadelesine kısada olsa bir bakış atılacaktır. 1908-1930 yılları arasında Serteller'in fikir dünyalarında yer edinen akli ve bilimi yayma çabasıyla, toplumsal temalara odaklanma kaygısı popüler dergiciliğin gelişmesinde önemli aşamalar kaydedilmesini sağlamıştır. Serteller bağlamında burada dikkat çeken husus ise 1908-1930 yılları arasında yaşanan sevinçlerin ve hüznün 1930 sonrasının yolsuzluğa, aşırı sağa, emperyalizme şiddetle karşı çıkan toplumsal sorunlara odaklanan sol tabanlı Serteller imajını yaratmış olmasıdır. Çalışmamızın dördüncü bölümü ise dört alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıkların her birinde Resimli Yıl'ın 1924 senesindeki gelişmelere nasıl yaklaştığını somutlaştırarak dönemin ve derginin bir çerçevesini çizmeye çalışılacaktır. İlk alt başlığımız derginin biçimsel özellik-

lerine ayrılmıştır. Biçimsel özelliklere odaklandığımız bu başlıkta Resimli Yıl'ın künyesi, yazar kadrosu, amacı ve ne tür eserler yayınladığı irdelediğimiz temel noktalardır. Askeri ve siyasi tarihi ele alan ikinci alt başlığımız ise Resimli Yıl'da bulunan zengin bir makaleler ağından yararlanmaktadır. Değişik ülkelerin hava, kara ve deniz kuvvetleri hakkında istatistiki bilgiler olduğu gibi Türkiye ve Dünya siyasetini ilgilendiren pek çok makale de Resimli Yıl'ın sayfalarında yer almıştır. Bu metinlerden hareketle hem Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin askeri güçlerinin niteliği ve niceliği hakkında bilgi sahibi olunabilecek hem de Türkiye'de Millî Mücadele akabinde yaşanan iç ve dış politik gelişmeler somutlaştırılabilecektir. Bu alt başlık sayesinde 1920'li yılların politik dünyasının anlaşılmasını sağlayacak güçlü olay ve olgulara ulaşılabileceği aşikârdır. Üçüncü alt başlığımız ise çalışmamızın bel kemiği olup, toplumun tarihine dair verileri yorumlamaya çalışmaktadır. Bu başlık altında kadın, eğitim, sağlık, çocuk, antropoloji ve hapisaneler gibi dönemin toplumsal tartışmalarını alakadar eden konuların analizi yapılarak 1924 yılının önemli olay ve olguları değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sayesinde toplumsal olaylara yaklaşımın nasıl olduğuna dair küçük de olsa bir kanaat elde edilebilecektir. Kültürü konu edindiğimiz son alt başlıkta ise Resimli Yıl'da yer edinmiş olan pek çok popüler temayı irdeleyeceğiz. Bilim ve teknik, antropoloji, spor, düşünce hayatı, moda ve edebiyat hakkındaki dönemin önemli olaylarını ele alan bu başlık popüler kültürün Türkiye'deki ilk örneklerini tanımamızı sağlayacaktır. Gündelik yaşamı yönlendirecek pek çok metin, fotoğraf ve karikatür derginin her tarafında hissedilmekte olup incelemeye değer bir birikimi karşımıza çıkartmaktadır. Bu çerçevede son başlıkta popüler kültürün anlatımında kullanılan makalelerin değerlendirmesi yapılarak ülkemizdeki popüler kültür birikiminin başlangıcına dair ufak da olsa bir giriş yapılmış olacaktır. Yukarıda değindiğimiz bütün konuları işlerken unutulmaması gereken noktalardan birisi de fotoğraflar ve karikatürlerdir. Bütün metin boyunca dikkat çekici olduğunu düşündüğümüz fotoğrafları ve karikatürleri göz önüne getirerek görsel bilgiyi özellikle toplumsal tarihin değerleri ile belirginleştirmeye çalışa-

cağız. Ayrıca metin boyunca Resimli Yıl'da verilmiş olan istatistiki bilgileri de kullanacağız. Bu istatistiki bilgilerin bir kısmı Resimli Yıl'da bulunan tablolardan bir kısmı ise tarafımızca hazırlanan tablolardan oluşacaktır. Fotoğrafların, karikatürlerin ve tabloların kullanılmasının, anlatmak istediğimiz olay ve olguların daha iyi anlaşılmasında ve tartışmanın somutlaşmasında ciddi katkılar sağlayacağını söyleyebiliriz.

Genelde toplumsal tarihin özelde ise mikro tarihin nasıl yapılacağına dair tartışmalar tarihçiler arasında son sürat işlemektedir. Ancak hala mikro tarihin epistemolojik karakteri ile ilgili bütüncül bir birikime ulaşılabilmiş olduğunu söyleyemeyiz. Çalışmamız bu düzlemde baktığımızda mikro tarihten değerleri içinde barındırmaktadır. Tek bir metnin tek bir yılı hakkında bir eser kaleme almak haklı olarak çeşitli eleştirileri de yanında getirecektir. Burada kaçırılmaması gereken nokta bu tekil verilerin sayısındaki artış ile bütün üzerindeki kurgularımızın yenileneceğidir. Özellikle hem düşünce tarihinin hem de toplum tarihinin anlatımında olabildiğince bütüncül bir kanaate ulaşabilmemiz tematik dergilerin içeriğinin açığa çıkartılıp değerlendirilebilmeleriyle mümkündür. "Resimli Yıl", içeriği ile dönemin tarihsel çerçevesinin belirginleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Toplum, kültürü ve düşünceyi alakadar eden her bir makale, karikatür ve fotoğraf Türkiye'nin öncesinden değerler taşıdığı gibi sonrasının değerlerini de somutlaştırıp zihni dünyamızın arkasında yer edinen dinamikleri görünür kılmaktadır. Şüphesiz ki her süreli yayında elde edilecek olan her yeni bilgi kırıntısı Türkiye'nin toplumsal, kültürel ve düşünsel tarihine katkı sağlayarak bugünün zihniyetini açığa çıkartacaktır.

1. Bölüm

Cumhuriyet Yılları Dergiciliğine Kısa Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nde yayımlanan ilk dergi *Vaka-yi Tıbbiye*'dir. 26 Mart 1849'da ilk sayısı yayımlanan dergi üç sene çıktıktan sonra kapanmıştır (Demir, 2016, s. 77). 27 Haziran 1862'de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak hayatına başlayan *Mecmua-i Fünun* ise düzenli yayın aralığına sahip ilk dergimizdir. Osmanlı Devleti'nde bilimin yayılmasını hedefleyen bu dergi, Tahir Münif Efendi tarafından yönetilmiştir. Fen bilimleri, matematik, felsefe, ekonomi, hukuk, tarih, coğrafya ve dil bilgisi ile alakalı makalelere yer veren dergi, Batı düşüncesini tanıtmaya çalışmıştır (Nalcioğlu, 2013, s. 11-12). 1862'de *Mecmua-i Fünun* ile oldukça geç bir tarihte gözlerini açan süreli yayınlar tarihimiz ileriki yıllarda inişleriyle çıkışlarıyla gelişecektir. Osmanlı Devleti'nin iç içe kaldığı sorunların boyutları çözüm arayışlarını hızlandırdıkça düşünürlerin çalışmaları da artacak, "*İctihat, Basiret, Sebilürreşad, Türk Yurdu, Diyojen, Dağarcık, Servet-i Fünun, Mecmua-i Ebuzziya, Genç Kalemler, Kadınlar Dünyası, Karagöz, Beşer ve Tabiat*" gibi pek çok dergi yayımlanacaktır. Batı'da gazetecilik ve dergicilik doğal bir gelişim çizgisi takip ederken Osmanlı Devleti'ndeki gazete ve dergiler devletin gölgesi altında faaliyet göstermişlerdir. Yani süreli yayınların üzerinde her zaman bir devlet baskısı ve otoritesi varlığını hissettirmiştir (Demir, 2016, s. 76). *Mecmua-i Fünun* ile başlayan süreç

Cumhuriyet'e çok yönlü katkılar sağlamıştır. İşin açıkçası Cumhuriyet, gazetelerin ve dergilerin yarattığı iletişim ortamı ile hayat bulmuş olan bir değerdir. Bu nedenle Cumhuriyet yıllarında ideal vatandaş tipi yaratılırken ya da bu ideal vatandaş yaratmaya çalışan değerler bütünü eleştirilirken, dergiler ve gazeteler yönlendirici olmuşlardır. Bu çerçevede 1923-1924 yılları arasında çıkmış olan dergileri irdilemeden önce 1920-1940 yılları arasında yayımlanmış olan önemli dergiler hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

Yahya Kemal Beyatlı'nın girişimleri ile 1921-1937 yılları arasında çıkartılan *Dergâh*, kaynağını Bergson'dan alan maneviyatçı, muhafazakâr bir düşünce anlayışını savunur. Dergi, Cumhuriyet yıllarının pek çok düşünürünü bünyesinde toplayabildiğinden geniş bir etkiye sahip olmuştur. Mustafa Şekip Tunç, Halide Edip Adıvar, Hasan Ali Yücel, Abdülhak Hamit Tarhan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Falih Rıfkı Atay, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Nurullah Ataç ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu önemli düşünürlerin bir kısmıdır (Toprak, 1984, s. 31-32). Pozitivizmden destek alan yeni devletin ulus inşa etme sürecinde hareket alanı bulamayan *Dergâh*, ileriki yılların muhafazakâr düşünce birikiminin temel yapı taşlarından birisi olacaktır (Çınar, 2003, s. 90). 1922-1972 yılları arasında yayımlanan *Akbaba* Türkiye'nin en önemli mizah dergilerinden birisidir. Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından basılan dergide mizah tarihimizin pek çok ismini görebilmek mümkündür (Cantek, 2014, s. 41-54). Döneminin aranan dergilerden birisi olan *Hayat Mecmuası*, akıl ve bilimin öncülüğünde bağımsız bireyler yaratmayı hedeflemiştir. 1926-1929 yılları arasında yayımlanan *Hayat Mecmuası*, sanat sevgisinin ve zevkinin artmasıyla bireyin kendisini daha iyi ifade edebileceğine inanmıştır. *Yeni Mecmua*'nın kadrosunun pek çoğunu kendisine dâhil eden *Hayat Mecmuası* Cumhuriyet'in dayandığı fikri ve kültürel temelleri yaygınlaştırarak yeni Türkiye'nin oluşumuna katkı sağlamıştır. Abdullah Cevdet, Ahmet Hamdi Tanpınar, Celal Sahir Erozan, Faruk Nafiz Çamlıbel, Halit Fahri Ozonsoy, Necip Fazıl Kısakürek, Şükufe Nihal, Sabri Esat Siyavuşgil dergide yazıları bulunan isimlerden bazıla-